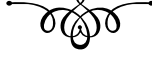

Shri Jagannathagitamrite AntaranganubhUteH - KavyikasamikshaNam

శ్రీజగన్నాథగీతామృతే అంతరఙ్గానుభూతేః కావ్యికసమీక్షణమ్

Document Information

Text title : Jagannathagitamritam Kavyikasamikshanam

File name : jagannAthagItAmRRitamkAvyikasamIkShaNam.itx

Category : misc, article, pradIptakumArananda, krishna

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Description/comments : shrIjagannAthagItAmRite shrIjagannAthabhakteH antaraNgAnubhUteH
ekaM kAvyikasamIkShaNam

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : August 21, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 21, 2026

sanskritdocuments.org

శ్రీజగన్నాథగీతామృతే అన్తరఙ్గానుభూతేః- కావ్యికసమీక్షణమ్

శ్రీజగన్నాథగీతామృతే శ్రీజగన్నాథభక్తేః అన్తరఙ్గానుభూతేః- ఏకం కావ్యికసమీక్షణమ్ ।

మూలపద్యమ్

దీనబాన్ధవ హే, జయ జగన్నాథ హరే ౨
భావం దేహి ప్రభో భావనాగ్రాహక ౨
ప్రతీక్షా తే సుఖశీరే
జయ జగన్నాథ హరే
దీనబాన్ధవ హే- ౦
భ్రమామి సపది భావవిహ్వలితః సుఖకోమలితకోలే
వాఙ్ఘ్రిమి గచ్ఛామి వాఙ్ఘ్రివటమూలం
భక్తజనకోలాహలే
శ్రీరంగవదనే విశతు మే మనః ౨
దేహః సదైవ శ్రీపురే
జయ జగన్నాథ హరే
దీనబాన్ధవ హే - ౧
శ్రీక్షేత్రపావనే స్వకీయమన్దిరే
నిరవధి వాస ఆశా
వైతరణీసమా అగ్రే ప్రధావతి
బేభీయతే మే నిరాశా
వాసుదేవే రతిః విశ్వాసో నితరాం ౨
స్థాస్యతు మూరలీధరే
జయ జగన్నాథహరే
దీనబాన్ధవ హే - ౨
బహుదినాత్పరం తవేదం దర్శనమతౌకికం మోహనీయం
దృష్టం మహాబాహో బ్రహ్మణ్ణనాయక వందనీయం లోభనీయం

శృణు మే భారతీ మధుమయగీతిం ౨

గాయామి తే నిజపురే

జయ జగన్నాథ హరే

దీనబాన్ధవ హే -3

సమీక్షణమ్

ఏతత్ పద్యం కేవలం భక్తిగీతం నాస్తి అపితు శ్రీజగన్నాథభక్తేః అన్తరంగానుభూతేః కావ్యమయీ అభివ్యక్తిః । అత్ర భక్తస్య హృదయస్థితిః, శరణాగతిః, విరహాః, దర్శనలాలసా, శ్రీక్షేత్రనివాసాభిలాషః, భగవదనుగ్రహప్రార్థనా చ సమన్వితరూపేణ ప్రకాశతే ।

విశేషతయా నిమ్నలిఖితాని తత్త్వాని అస్మిన్ గీతే దృశ్యన్తే

౧. శరణాగతిభావః

ప్రారంభే ఏవ-

“దీనబాన్ధవ హే, జయ జగన్నాథ హరే ।

భావం దేహి ప్రభో భావనాగ్రాహక ॥ ”

అత్ర భక్తః న ధనం, న సిద్ధిం, న మోక్షమ్ అపి యాచతే; కేవలం “భావమ్” ఏవ ప్రార్థయతి । అయం నారదభక్తిసూత్రస్య-” సా త్వస్మిన్ పరమప్రేమరూపా”-ఇతి సిద్ధాంతస్య కావ్యమయీ వ్యుజ్జానా ।

౨. భావభక్తేః ఉత్కర్షః

“భ్రూమామి సపది భావవిహ్వలితః॥ ।”

భక్తస్య మనః జగన్నాథప్రేక్షా ఆకులమ్ । “భావవిహ్వలితః” ఇతి పదేన భక్తియోగస్య పరాకాష్ఠా వ్యక్తా । అయం కేవలం యాత్రావర్జనం న, కిన్తు అన్తఃకరణస్య ఆధ్యాత్మికపరివర్తనమ్ ।

౩. శ్రీక్షేత్రస్య మోక్షభూమిత్వమ్

“శ్రీక్షేత్రపావనే స్వకీయమన్దిరే నిరవధి వాస ఆశా । ”

అత్ర శ్రీక్షేత్రే నిత్యవాసస్య అభిలాషః కేవలం భౌతికనివాసః న, అపితు భగవన్నికటవర్తిత్వస్య ప్రతీకః । జగన్నాథసమ్ప్రదాయే శ్రీక్షేత్రం మోక్షక్షేత్రత్వేన ప్రసిద్ధమ్; తస్య భావః అస్మిన్ పద్యే సుస్థిరతయా ప్రకటితః ।

౪. వైతరణీ-ప్రతీకః

“వైతరణీసమా అగ్రే ప్రధావతి॥ ।”

అయం సంసారదుఃఖస్య, మృత్యోః, భవబంధస్య చ రూపకః । తస్మాత్ ఉద్ధారస్య ఉపాయః-

“వాసుదేవే రతిః విశ్వాసో నితరామ్ । ”

ఇతి కవినా ప్రతిపాదితమ్ । అయం భగవద్గీతాయాః తథా భాగవతస్య భక్తిమార్గస్య సారమేవ ।

౫. దర్శనస్య ఆధ్యాత్మికానుభవః

“బహుదినాత్పరం తవేదం దర్శనమలౌకికం మోహనీయమ్ । ”

అత్ర దర్శనం కేవలం చక్షుషోః విషయః న, అపితు ఆధ్యాత్మికానుభవః । “అలౌకికమ్”, “మోహనీయమ్”, “బ్రహ్మాంధనాయక” ఇత్యాదిపదైః శ్రీజగన్నాథస్య విశ్వరూపత్వం చ వ్యక్తమ్ ।

౬. గీతసమర్పణమ్

అన్నిమే-

“శృణు మే భారతీ మధుమయగీతిం, గాయామి తే నిజపురే । ”

ఇదం కవేః కావ్యసమర్పణమ్ । అస్యాం పక్ష్యైః కవిః స్వకావ్యం భగవతః చరణయోః అర్పయతి । అయం భక్తికావ్యపరమృదాయాః శ్రేష్ఠః ఆదర్శః ।

దార్శనికదృష్ట్యా

ఏతస్మిన్ గీతే భక్తిః ఏవ సాధనమ్, భక్తిః ఏవ సాధ్యమ్, భక్తిః ఏవ ఆనందః ఇతి భావః ప్రబలః । అత్ర మోక్షస్య ప్రత్యక్షోచ్ఛారః నాస్తి, కిన్తు శ్రీజగన్నాథచరణేషు అనన్యసమర్పణమేవ పరమానందస్వరూపా ముక్తిః ఇతి ధ్వన్యతే । అతః అస్య గీతస్య దార్శనికాధారః భాగవత-వైష్ణవభక్తిదర్శనమ్, విశేషతః ప్రేమభక్తి, శరణాగతి, భగవదనుభవః, క్షేత్రమహిమా, నామ-రూప-దర్శనస్య ఆధ్యాత్మికమహత్త్వమ్ ఇత్యేతైః తత్వైః నిర్మితః ।

మమ మతే, ఏతత్ గీతం కేవలం గేయపద్యమ్ న, అపితు “జగన్నాథభక్తైః ఆధ్యాత్మికస్వానుభవస్య కావ్యమయీ గీతా” ఇతి కథయితుం శక్యతే ।

అలంకారచర్చా-

ధ్రువపదమ్

దీనబాంధవ హే, జయ జగన్నాథ హరే । భావం దేహి ప్రభో భావనాగ్రాహక । ప్రతీక్షా తే సుఖతీరే ॥

అలంకారాః

అనుప్రాసః భావం-భావనాగ్రాహక ఇత్యుత్త “భ” వర్ణస్య పునరావృత్తిః ।

దీనబాన్ధవ-దేహి ఇత్యత్ర “ద” వర్ణస్య మధురా పునరుక్తిః ।

సమ్బాధనాలంకారః దీనబాన్ధవ, ప్రభో, జగన్నాథ, భావనాగ్రాహక-ఏతేషాం ప్రత్యక్షసమ్బాధనమ్ ।

రూపకధ్వనిః సుఖతీరమ్ ఇతి మోక్షస్య అథవా భగవత్పూజ్యేః తీరరూపకల్పనా ।

భక్తిరసవ్యజ్ఞానా అత్ర స్థాయిభావః పరమభక్తిః ।

ప్రథమః శ్లోకః

భ్రమామి సపది భావవిహ్వలితః సుఖకోమలితకోలే । వాఙ్ఘ్రిమి గచ్ఛామి
వాఙ్ఘ్రివటమూలం భక్తజనకోలాహలే ॥ శ్రీరంగవదనే విశతు మే మనః । దేహః సదైవ
శ్రీపురే ॥

అలంకారాః

(౧) అనుప్రాసః

భ్రమామి-భావవిహ్వలితః

వాఙ్ఘ్రిమి-వాఙ్ఘ్రివట

శ్రీ-శ్రీ

(౨) రూపకమ్

వాఙ్ఘ్రివటః

వటవృక్షః కేవలం వృక్షః న; ఆశ్రయస్వరూపో భగవానివ కల్పితః ।

(౩) ఉత్ప్రేక్షా

విశతు మే మనః

మనసః శ్రీరంగవదనే ప్రవేశః-కల్పనామయీ కావ్యవ్యజ్ఞానా ।

(౪) అతిశయోక్తి

దేహః సదైవ శ్రీపురే

నిత్యం శ్రీక్షేత్రవాసాభిలాషస్య భావోఽతిశయేన వ్యక్తః ।

ద్వితీయః శ్లోకః

శ్రీక్షేత్రపావనే స్వకీయమన్దిరే నిరవధి వాస ఆశా । వైతరణీసమా అగ్రే ప్రధావతి బేభీయతే మే
నిరాశా । వాసుదేవే రతిః విశ్వాసో నితరామ్ । స్థాస్యతు మూరలీధరే ॥

అలంకారాః

(౧) ఉపమా

వైతరణీసమా

సంసారదుఃఖస్య వైతరణ్యా ఉపమా ।

(౨) రూపకమ్

వైతరణీ = సంసారబంధః ।

(౩) విరోధాభాసః

భయమ్ = విశ్వాసః

ఏకస్మిన్ శ్లోకే ద్వయోః విరోధినోర్భావయోః సున్దరసమన్వయః ।

(౪) అనుప్రాసః

వాసుదేవే-విశ్వాసః

తృతీయః శ్లోకః

బహుదినాత్పరం తవేదం దర్శనమ్ అలౌకికం మోహనీయం । దృష్టం మహాబాహో
బ్రహ్మాణ్డనాయక వన్దనీయం లోభనీయం । శృణు మే భారతీ మధుమయగీతిం ।
గాయామి తే నిజపురే ॥

అలఙ్కారావిచారః-

(౧) అనుప్రాసః

మోహనీయమ్-మధుమయమ్

(౨) పర్యాయోక్తి

అలౌకికమ్ వన్దనీయమ్ లోభనీయమ్

ఏతేన భగవతః మహిమా క్రమశః వికసితః ।

(౩) అతిశయోక్తి

బ్రహ్మాణ్డనాయక

సమగ్రవిశ్వస్య నాయకత్వస్య కావ్యమయీ అభివ్యక్తిః ।

(౪) సముచ్చయాలఙ్కారః

మహాబాహో బ్రహ్మాణ్డనాయక వన్దనీయ లోభనీయ

అనేకవిశేషణానాం సమాహారః ।

(౫) మధురానుప్రాసః

మధుమయగీతిమ్

సమగ్రగీతస్య ప్రముఖాలఙ్కారః

అనుప్రాసః (ప్రధానః)

సమృద్ధనాలఙ్కారః

రూపకమ్

ఉపమా

ఉత్పేక్షా

అతిశయోక్తి

సముచ్చయః

పర్యాయోక్తి

విరోధాభాసః

భావవ్యజ్ఞానా (ధ్వని)

రసః

ప్రధానరసః - భక్తిరసః

గౌణరసాః

శాస్త్రరసః

కరుణరసః (దీనబాన్ధవ, వైతరణీ, నిరాశా)

అద్భుతరసః (అతౌకికదర్శనమ్)

గుణాః

మాధుర్యగుణః

ప్రసాదగుణః

ఓజోగుణస్య సూక్ష్మప్రకాశః

రీతిః

వైదర్భీ రీతిః ప్రధానతయా దృశ్యతే-మధురపదప్రయోగః, సరలతా, భావప్రాధాన్యం చ ।
సమాలోచనాత్మకం మతమ్

ఏతత్ గీతం న కేవలం భక్తిగేయమ్; అపితు భావవ్యజ్ఞానా, మధురశబ్దయోజనా, స్వాభావికలజ్జ్వలప్రయోగః, తథా జగన్నాథభక్తేః అంతఃకరణానుభూతిః-ఏతేషాం సమన్వయేన నిర్మితం ఉత్కృష్టం భక్తికావ్యమ్ అస్తి । అలజ్జ్వలః అత్ర కృత్రిమతయా న ఆరోపితాః, కిన్తు భావానుగుణతయా స్వయమేవ వికసితాః; ఏష ఏవ అస్య గీతస్య కావ్యవైశిష్ట్యమ్ ।

ఏతత్ గీతం పరమృరాగతవృత్తేషు న నిబద్ధమ్, అపితు గేయపద (గీతికావ్య)-శైలీయా రచితమ్ । అతః అస్య లయః, యతిః, గేయతా చ ప్రముఖాః, న తు ప్రత్యేకపాదే సమాక్షరగణనా ।

తథాపి ఛందఃశాస్త్రదృష్ట్యా ప్రత్యేకస్య శ్లోకస్య విచారః నిమ్నప్రకారేణ ప్రస్తూయతే-
ఛందోవిచారః
ద్రువపదమ్

దీనబాన్ధవ హే, జయ జగన్నాథ హరే । భావం దేహి ప్రభో భావనాగ్రాహక । ప్రతీక్షా తే
సుఖతీరే । జయ జగన్నాథ హరే ॥

ఛన్దోవిచారః

అయం ధ్రువపదాత్మకః గీతిఛన్దః ।

ప్రత్యేకపక్షిః సమానాక్షరయుక్తా నాస్తి ।

“జయ జగన్నాథ హరే” ఇతి ఆవర్తనం ధ్రువపదత్వం దదాతి ।

లయః భజనపరమ్పరాయాః అనుకూలః ।

కీర్తనగాయనాయ అతీవ ఉపయుక్తః ।

ప్రథమః శ్లోకః

భ్రమామి సపది భావవిహ్వలితః సుఖకోమలితకోలే । వాఙ్ఘామి గచ్ఛామి
వాఙ్ఘాపటమూలం భక్తజనకోలాహలే । శ్రీరంగవదనే విశతు మే మనః । దేహః సదైవ
శ్రీపురే ॥

ఛన్దః

గీతికావ్యాత్మకః

మాత్రికప్రవృత్తిః

స్వచ్ఛన్దలయః

విశేషతా

ప్రథమద్వే పక్షీ దీర్ఘస్త్రః ।

అన్నిమే ద్వే లఘ్వే ।

ఏవం సంగీతలయః స్వయమేవ జాయతే ।

ద్వితీయః శ్లోకః

శ్రీక్షేత్రపావనే స్వకీయమన్దిరే । నిరవధి వాస ఆశా । వైతరణీసమా అగ్రే ప్రధావతి । బేభీయతే
మే నిరాశా । వాసుదేవే రతిః విశ్వాసో నితరామ్ । స్థాస్యతు మూరలీధరే ॥

ఛన్దః

గేయగీతిః

విషమమాత్రికరచనా

లయప్రధానః

విశేషతా

“నిరవధి వాస ఆశా”

“బేభీయతే మే నిరాశా”

ఇత్యనయోః సమానలయః ।

తృతీయః శ్లోకః

బహుదినాత్పరం తవేదం దర్శనమ్ । అతౌకికం మోహనీయం । దృష్టం మహాబాహో
బ్రహ్మణ్ణనాయక । వన్దనీయం లోభనీయం । శృణు మే భారతీ మధుమయగీతిం ।
గాయామి తే నిజపురే ॥

ఛన్దః

గీతికావ్యఛన్దః

లయాత్మకపదవిన్యాసః

గానయోగ్యరచనా

విశేషతా

“అతౌకికం మోహనీయం”

“వన్దనీయం లోభనీయం”

ఇత్యత్ర సమలయత్వం గీతస్య మాధుర్యం వర్ధయతి ।

సమగ్రగీతస్య ఛన్దః

ఏతత్ గీతం లోకభజనపరమృరానుగుణం గేయపదమ్ ఇతి వక్తుం యుక్తమ్ । ఏతత్
న శాస్త్రీయవర్ణవృత్తమ్, న చ నిశ్చితమాత్రావృత్తమ్; అపితు భావానుగుణలయప్రధానం
గీతిఛన్దః అస్తి ।

అత్ర గేయతా ఉత్కృష్టా ।

ధ్రువపదస్య పునరావృత్త్యా సజ్జీతమాధుర్యవృద్ధిః ।

అన్త్యానుప్రాసః గాయనం సులభం కరోతి ।

భక్తిరసస్య అభివ్యక్తౌ ఛన్దః సఫలః ।

– ప్రో. ప్రదీప్తకుమారనన్దః (నేవానివృత)

శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయః, పురీ

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com

Retd.Head, Dept.of Sarvadarshan

SJSV,Puri

pdf was typeset on August 21, 2026

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

